

Зайнятість населення сільських територій: проблеми та стратегічні напрями їх вирішення

Розглянуто найгостріші проблеми сільського населення України. Проаналізовано стан зайнятості та безробіття населення сільських територій Миколаївської області. Досліджено основні фактори, що призводять до загострення ситуації зайнятості сільського населення. Визначені стратегічні напрями подолання безробіття та підвищення зайнятості сільського населення. Визначено, що одним з найперспективніших напрямів забезпечення зайнятості на селі Миколаївщини є використання такого виду підприємницької діяльності, як зелений туризм.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, аграрний сектор, сільські території, сільське населення, зелений туризм, сільський ринок праці, підприємницька діяльність.

У нинішніх умовах сільські території розглядаються не тільки як місце проживання понад третини населення України, а також як невід'ємна частина аграрного сектора України. Деградація сільських територій ставить під загрозу продовольчу безпеку держави. Окрім цього, сільському населенню належить не менш вагома роль в історико-культурному розвитку суспільства. Адже саме сільські жителі зберігають і примножують культурні традиції українського народу, передаючи їх з покоління в покоління. Вони самі є оберегами тих укладів, які існували багато років потому та залишились до наших днів. Тому одним із актуальних питань нині є вирішення проблеми їх зайнятості.

Зайнятість населення у сільській місцевості має свій власний характер та особливість. Найгостріші проблеми сільського населення зазначені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р., якими на сьогоднішній день є: відсутність мотивації до праці; бідність; трудова міграція; безробіття; занепад соціальної інфраструктури; поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл, які безпосередньо пов'язані з сферою зайнятості.

Зайнятість населення є одним з головних індикаторів трансформаційних процесів в економіці. Характерною особливістю сільського ринку праці на нинішньому етапі є збереження тривалої негативної тенденції зростання обсягів як відкритого, так і прихованого безробіття серед сільського населення. Криза в останній впродовж десятирічного періоду призвела до різкого скорочення попиту на робочу силу як безпосередньо в сільській місцевості, так і за її межами.

Проблемам зайнятості населення сільських територій присвячені наукові праці сучасних вчених-економістів: О.Г. Булавки, Н.М. Вітренко, П.І. Гайдуцького, Ю.Е. Губені, О.Д. Гудзинського, М.Ф. Кропивка, Г.І. Купалової, П.А. Лайка, Е.М. Лібанової, М.Й. Маліка, О.М. Онищенко, В.М. Нелепа, О.І. Павлова, К.В. Прокопишак, В.П. Рябокона, М.П. Сахацького. Ці науковці не тільки з позицій сьогодення переосмислили класичні категорії соціально-економічного розвитку українського села, але й ввели в економічний обіг ряд новацій, зміст і особливості яких стали предметом дискусій.

Зайнятість – це діяльність громадян, пов’язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, що приносять їм дохід (наявність оплачуваної роботи). Вона розрізняється за такими ознаками: тривалість робочого періоду та рівень оплати (повна та неповна); кількість робочих місць, які займає конкретна особа (первинна та вторинна, повна та неповна); реєстрація (зареєстрована та незареєстрована) [1].

Кількість зайнятого населення віком 15-70 років у сільській місцевості Миколаївської області збільшилась на 1,1 тис. (на 0,6%) та у 2008 р. становила 182,6 тис. або третину населення області в зазначеному віці. Частка осіб працездатного віку серед зайнятих у сільській місцевості була нижчою щодо міських поселень та становила 88,5% проти 94,9%. Водночас, протилежна ситуація спостерігалась серед осіб старше працездатного віку: їх частка на селі була вищою порівняно з містом – 11,5% проти 5,1%.

Серед зайнятого сільського населення області найчисельніша вікова група – 40-59 років (табл. 1).

Питома вага Миколаївської області в загальній чисельності зайнятого сільського населення країни становила 2,8%, що відповідало 22 місцю серед регіонів. Найвища концентрація сільських мешканців, питома вага яких серед усіх зайнятих осіб віком 15-70 років становила 5,3-6,5%, спостерігалась у Львівській, Вінницькій, Одеській, Закарпатській областях та АР Крим

Рівень зайнятості сільського населення віком 15-70 років на Миколаївщині підвищився з 61,6% у 2007 р. до 62,8% у 2008 р., а населення працездатного віку – з 67,5% до 69,4% відповідно.

Вже традиційно рівень зайнятості населення у сільській місцевості регіону перевищував відповідний показник у міських поселеннях (у 2008 р. – 62,8% проти 57,2%).

За віковими групами найбільшого значення цей показник досяг у сільського населення віком 30-49 років, а найменшого – 60-70 та 15-24 роки (табл. 2).

Слід зазначити, що крім Миколаївщини, збільшення рівня зайнятості сільського населення віком 15-70 років проти 2007 р. було характерно для 13 регіонів України, з яких найвищий приріст спостерігався на Луганщині (на 2,1 в.п.) та Хмельниччині (на 2 в.п.).

Таблиця 1

Зайняте населення за місцем проживання та віковими групами у 2008 р.*

Показники	Всього, тис. осіб	У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку, тис. осіб
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
		У % до підсумку							
Все населення	548,5	12,3	13,3	12,9	12,4	25,5	18,9	4,7	508,7
Міське населення	365,9	11,9	14,5	13,2	12,8	25,6	19,2	2,8	347,1
Сільське населення	182,6	13,1	10,7	12,3	11,6	25,2	18,5	8,6	161,6

* Економічна активність сільського населення Миколаївської області : [стат. щорічник]. – Миколаїв, 2008.

Таблиця 2

Рівень зайнятості населення за місцем проживання та віковими групами у 2008 р.*

Показники	Всього, тис. осіб	У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку, тис. осіб
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
		У % до підсумку							
Все населення	58,9	33,7	80,8	85,1	86,3	80,2	61,3	19,2	67,8
Міське населення	57,2	32,0	84,7	83,0	87,2	78,5	58,1	11,3	67,0
Сільське населення	62,8	37,3	72,0	90,1	84,9	83,8	69,2	34,8	69,4

* Економічна активність сільського населення Миколаївської області : [стат. щорічник]. – Миколаїв, 2008.

Серед регіонів Причорноморської економічної зони в Миколаївській області був найбільший темп зростання цього показника (на 1,2 в.п.), найменший – в АР Крим (на 0,1 в.п.).

За середнім значенням, найвищим рівень зайнятості серед сільського населення склався на Херсонщині (68,9%), дещо нижчий – в нашій області (62,8%) та АР Крим (61,4%), найнижчий – на Одещині (59,3%).

Протягом 2000-2008 рр. сільськогосподарське виробництво залишається галуззю, де зайнята максимальна чисельність працюючих. Так, протягом всього зазначеного періоду серед зайнятих громадян області кожний четвертий займався сільським, лісовим господарством, рибальством та рибництвом. Поряд з цим, іншою досить поширеною галуззю економіки, в якій було зайнято від 15,1% до 20,7% працюючих області, була промисловість. Без сумніву, така ситуація підтверджує традиційну промислово-аграрну направленість області. Проте у 2008 р. порівняно з 2007 р. кількість зайнятих в аграрному секторі зменшилась на 2,1%, а їх питома вага серед усіх зайнятих – на 0,6 в.п.

Нинішні процеси, пов'язані зі створенням приватних підприємств, дуже загострили проблему сільського безробіття. Зниження рівня сільського безробіття за рік відбулося у 8 областях України, серед яких поряд з Миколаївщиною були такі регіони Причорноморської економічної зони, як Херсонщина та АР Крим (скорочення зазначеного показника склало по 0,1 в.п. по кожному). У трьох областях рівень безробіття за рік не змінився (Чернігівська, Одеська, Полтавська), у решти – збільшився, з яких найзначніше – в Донецькій області (з 3,6 в.п. до 6,7 в.п.) та м. Севастополі (з 0,8 в.п. до 5,7 в.п.) найвищого значення рівень безробіття на селі досяг у Рівненській області (10,6%), найнижчого – в АР Крим (2,4%).

За віковими групами порівняно високий рівень безробіття на Миколаївщині спостерігався серед сільського населення 15-24 та 25-29 років. При цьому, серед першого з них високого значення показника пояснюється доволі низькою конкурентоздатністю молодих осіб та пізнім терміном їх вступу на ринок праці за рахунок отримання ними освіти, то високий рівень безробіття серед молоді 25-29 років викликає суттєве занепокоєння, оскільки саме ця група молоді вже має освіту, певний досвід роботи, сформовані погляди на умови праці та зарплатню, і вона повинна бути наймобільнішою на ринку праці.

Зазначене явище вказує на неможливість самореалізації молодіжної робочої сили на селі та її міграцію до міст, де рівень безробіття цієї вікової групи нижче в 4,3 разу.

Рівень зареєстрованого безробіття, розрахований для сільського населення працездатного віку на кінець 2008 р., склав 6,4%. За адміністративно-територіальними одиницями області зазначеному показнику була характерна значна диференціація: від 2% у Жовтневому районі до 11,4% – у Кривоозерському. Слід зазначити, що порівняно з 2007 р., наприкінці 2008 р. зростання рівня безробіття було притаманне більшості районів області. Скорочення цього показника відбулося тільки у Врадіївському та Веселинівському районах – на 0,7 та на 0,5 в.п. відповідно.

За даними Міністерства охорони праці (МОП), у 2008 р. основними причинами незайнятості безробітного населення віком 15-70 років на селі були звільнення з економічних причин (54,4% загальної чисельності безробітних), невлаштованість після закінчення навчального закладу (29,9%) та звільнення за власним бажанням (15,7%). На противагу сільським безробітним, серед міських половину становили звільнені за власним бажанням, понад третину – вивільнені з економічних причин, близько 10% – колишні студенти та учні, та 5% – звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму.

За даними вибіркового обстежень населення з питань економічної активності, поза робочою силою, або економічно неактивне населення у сільській місцевості у 2008 р. становило 93,4 тис. осіб (28,1% загальної чисельності осіб зазначеної категорії), що менше ніж у 2007 р. на 4,8%. Серед них кожен другий був пенсіонером за віком, по інвалідності або на пільгових умовах, кожен четвертий – учнем або студентом, кожен п'ятий – зайнятий у домогосподарстві.

Найбільша кількість економічно неактивних сільських осіб спостерігалась у вікових групах 15-24 роки (37,6% всього економічно неактивного сільського населення), яка містить учнів та студентів, та 60-70 років (31,8%), до складу якої належать переважно пенсіонери та інваліди.

У загальному числі економічно неактивного населення Миколаївщини старше працездатного віку частка міського населення становила 73,8%, тоді як сільського – тільки 26,2%. На такий розподіл вплинув невисокий рівень пенсійного забезпечення осіб старшого віку в сільській місцевості, який спонукає їх працювати, в тому числі в особистих селянських господарствах для отримання додаткових засобів існування.

Середній рівень економічної неактивності осіб у віці 15-70 років у сільській місцевості в регіоні становив 32,1%, у працездатному віці – 24,2%, що менше відповідних показників по міських поселеннях на 5,3 та 2 в.п.

Суттєвий внесок у стабілізацію зайнятості на селі вносить державна служба зайнятості, адже процеси вивільнення працівників з підприємств сільського господарства, мисливства, лісового господарства; рибальства та рибництва тривають і досі, хоча і дещо повільніше. Так, у 2008 р. з підприємств зазначеного виду діяльності було вивільнено 113 осіб, що в першу чергу пов'язано із загальним скороченням обсягів зайнятості на селі.

Загострення фінансово-економічної ситуації, відсутність стабільного, прискореного розвитку сільського господарства, сезонний характер робіт у сільгоспвиробників зумовлюють збільшення звернень громадян до служби зайнятості.

Так, упродовж останніх восьми років частка зареєстрованих сільських безробітних коливалась від 27,1% у 2000 р. до 58,2% – у 2007 р., а на кінець 2008 р. становила 56,6% (14,6 тис). За період 2002-2008 рр. загальна кількість сільських безробітних збільшилась майже на третину, а відносно 2007 р. – на 16,4%.

За рік збільшення обсягів сільського безробіття спостерігалось майже у всіх містах та районах Миколаївської області, крім Веселинівського та Брадіївського районів (скорочення склало 6,1% та 6,5% відповідно). Разом з цим, найвищими темпами цей показник зростав у Братському (у 2,1 разу), Вознесенському (на 41,4%), Баштанському (на 32,7%) та Снігурівському (на 27,3%) районах

На загострення ситуації у зайнятості сільського населення області протягом останніх восьми років мали вплив, зокрема, такі негативні фактори:

- особисті селянські господарства населення перетворюються в головне джерело доходів;
- заробітна плата в сільськогосподарських підприємствах залишається дуже низькою та не виконує відтворну функцію;
- знижується демографічно відтворювальний процес на селі;
- активізується міграція сільського населення як до обласних (районних) центрів, так і за кордон;
- триває вплив спеціалістів і представників інтелігенції із сіл через погіршення соціокультурної та виробничої діяльності.

Отже, нинішній соціально-економічний стан сільських територій, як і аграрного сектора економіки, перебуває у критичній фазі, яка тягне за собою дестабілізацію всієї економіки області. При цьому чітко окреслюється основна проблема – в українському селі є великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею.

У ситуації, що склалася, стратегічними напрямками підвищення зайнятості населення сільських територій є:

- використання матеріальної підтримки та ініціативи безробітних громадян для організації ними власної підприємницької діяльності;
- удосконалення освітньої й професійної підготовки населення відповідно до потреб економіки та сільського ринку праці;
- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу;
- нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що створить передумови для відтворення робочих місць;
- усунення дисбалансу ринку праці шляхом прийняття необхідних для цього заходів як на макро-, так і на мікрорівнях.

На нашу думку, одним з найперспективніших напрямів забезпечення зайнятості на селі є використання такого виду підприємницької діяльності, як зелений туризм. Саме останній визнаний в Європі як пріоритетний у сфері відпочинку, адже від його ефективного розвитку значною мірою залежить перспектива сільських територій, їх інфраструктура, наповнення місцевого бюджету, ріст добробуту територіальних громад. Крім того, він розширює сферу зайнятості сільського населення, створює нові робочі місця – особливо для жінок.

Миколаївщина – край з унікальними можливостями для розвитку і поширення сільського туризму. Адже Миколаївська область – це 19 сільських районів, 9 міст, біля тисячі сіл та селищ, кожне з яких неповторне, має багату історію,

своєрідну природу (цілий спектр природних зон, мальовничих краєвидів) та місцевих особливостей.

Про забезпечення ефективної зайнятості, подолання безробіття мають дбати усі суб'єкти ринку – і найманий працівник, як найбільш зацікавлений у забезпеченні високого рівня власного життя, і власник, як зацікавлений у забезпеченні високої конкурентоспроможності своєї продукції, і держава, яка у соціально орієнтованій ринковій економіці покликана виступати гарантом продуктивної зайнятості і на цій основі забезпечувати гідний рівень і якість життя своїм громадянам.

Список використаних джерел

1. Крилова І. Г. Шляхи підвищення зайнятості сільського населення / І. Г. Крилова // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 130-132.
2. Ключник В. І. Ефективний розвиток підприємницької діяльності в аграрно-му секторі регіонального АПК / В. І. Ключник, А. В. Ключник. – Миколаїв : Вид-во І. Гудим, 2007. – 180 с.

Ключник А.В. Занятость населения сельских территорий: проблемы и стратегические направления их решения.

Рассмотрены острейшие проблемы сельского населения Украины. Проанализировано состояние занятости и безработицы населения сельских территорий Николаевской области. Исследованы основные факторы, приводящие к обострению ситуации занятости сельского населения. Определены стратегические направления преодоления безработицы и повышения занятости сельского населения. Определено, что одним из самых перспективных направлений обеспечения занятости на селе Николаевщины является использование такого вида предпринимательской деятельности, как зеленый туризм.

Ключевые слова: занятость, безработица, аграрный сектор, сельские территории, сельское население, зеленый туризм, сельский рынок труда, предпринимательская деятельность.

Kliuchnyk A.V. Employment in Rural Territories: Problems and Strategic Directions of their Solution.

The most peracute problems of rural population of Ukraine are considered. Employment and unemployment in rural territories of Mykolayiv region is analyzed. Basic factors, which result in sharpening of unemployment situation of rural population, are examined. Strategic directions of overcoming unemployment among rural population are outlined. The fact that green tourism is one of the most perspective directions of employment maintenance in the rural territories Mykolayiv region is substantiated.

Keywords: employment, unemployment, agrarian sector, rural territories, rural population, green tourism, rural labour market, entrepreneurial activity.

Надійшло 07.07.2010 р.